

LUCIAN CLAUDIU ILUȚ¹, ROMÂNIA

Cuvinte-cheie: albine, albinărit, vânătoarea de miere, domesticirea albinelor, dovezi arheologice, dovezi istorice.

Practica stupăritului și simbolica albinelor

Rezumat

Lucrarea de față ne prezintă istoricului albinăritului, oprindu-se asupra datelor istorice, arheologice, etnografice și folclorice privind interacțiunea omului cu albinele de-a lungul vremii, punând accent asupra aspectelor simbolice pe care le-au primit albinele în mitologia română și universală.

Pentru a ilustra, pe scurt, interacțiunea oamenilor cu albinele, vânătoarea de miere și domesticirea acestor insecte, vom prezenta câteva dintre cele mai cunoscute documente arheologice, istoriografice și literare din preistorie, antichitate și perioada evului mediu, pentru a continua, mai apoi cu referiri privind albinele și apicultura în spațiul românesc.

¹ Manager prof., Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale „Liviu Borlan” Maramureș.

Keywords: bees, beekeeping, honey harvesting, domestication of bees, archaeological evidence, historical evidence.

Beekeeping Practices and Bee Symbolism

Summary

This paper presents the history of beekeeping, focusing on historical, archaeological, ethnographic, and folkloric data on man's interaction with bees throughout the ages. It emphasizes the symbolic aspects bees have received in Romanian and universal mythology.

To briefly illustrate how humans have interacted with bees, including hunting for honey and domestication of these insects, we will highlight some of the most well-known archaeological, historical, and literary documents from prehistoric, ancient, and medieval times. Later on, we will also reference the role of bees and beekeeping in Romania.

Practica stupăritului și simbolică albinelor

Dovezi arheologice și istorice privind albinele și albinăritul

Pentru a ilustra, foarte pe scurt, interacțiunea oamenilor cu albinele, vânătoarea de miere și domesticirea acestor insecte, vom enumera doar câteva dintre cele mai cunoscute documente arheologice, istoriografice și literare din preistorie, antichitate și perioada evului mediu, pentru a continua, mai apoi cu referiri privind albinele și apicultura în spațiul românesc.

Apariția albinelor producătoare de miere pe suprafața terestră este plasată, conform unor cercetări științifice actuale, în urmă cu peste 10 milioane de ani, cu mult înainte de apariția lui *homo erectus* – cel căruia i-a fost atribuită descoperirea focului.² Dovezile arheologice atestă faptul că, în mezolitic, omul recolta deja mierea albinelor. Cea mai veche dovadă directă a interacțiunilor omului cu albinele provine dintr-o pictură de pe pereți din stânca din estul Spaniei, lângă Bicorp, în grota Araña. Această pictură mezolitică, care datează de aproximativ 8.000 de ani, ilustrează un om suspendat de o frânghie, culegând miere dintr-o colonie sălbatică situată în scorbura unui copac, în timp ce albinele roiesc în jurul lui.³

Din perioada epocii bronzului, referirile cu privire la albine, încep să se regăsească în numeroase artefacte și contexte arheologice. O hieroglifă a unei albine apare gravată pe un mormânt la Abydos din Egiptul de Jos, datând din anul 5510 î.Hr. În templul Soarelui de la Abusir, construit în jurul anului 2600 î.Hr., basoreliefurile ilustrează extragerea mierii prin presare. Tabletele sumeriene găsite la Nippur în Irak și datate între 2100 și 2000 î.Hr., oferă rețete pentru medicamente și pansamente cu miere. În Egipt, regăsim scrieri despre miere pe papyrusuri datând din anul 2000 î.Hr.. Referințele frecvente la miere arată că, din 1450 î.Hr., această marfă a devenit un articol comun de comerț. Inscripțiile hitite din 1300 î.Hr. descriu un sistem de apicultura organizată cu un cod de legi și amenzi pentru hoții de albine și stupi, sugerând o apicultura deja veche.⁴ Despre importanța albinelor în cultura antică egipteană amintește și Elena Maxim în studiul său referitor la simbolul albinei: „Simbolul regalității în Egiptul de Jos de acum 6000 de ani, îl reprezenta albina. Pe fruntea Boului Apis, considerat cea mai importantă divinitate a acelor timpuri, se află o albină, iar scrierea hieroglifică folosea același semn pentru albină ca și pentru abundență.”⁵

² Jean-Marie Philippe, *Le guide de l'apiculteur*, Édisud, La Calade, 2007, p. 19; (trad. n.)

³ Gene Kritsky, *The quest for the perfect hive: Ancient Mediterranean origins*, în *Beekeeping in the mediterranean from antiquity to the present*, Edited by: Fani Hatjina, Georgios Mavrofridis, Richard Jones, Nea Moudania, 2018 (document disponibil on-line la adresa <https://www.evacranetrust.org/page/beekeeping-in-the-mediterranean-from-antiquity-to-the-present>, consultat în data de 24.07.2023)

⁴ Jean-Marie Philippe, *op. cit.*, p. 19.

⁵ Elena Maxim, *Simbolul albinei și al produselor ei în cultura populară românească*, Editura Etnologică, București, 2019, p. 45.

Descoperirile arheologice dovedesc că în Creta, albinele erau deja domesticate cu 2400 de ani înainte de Hristos, fiind descoperiți stupi fabricați din lut ars. În Orientul Mijlociu, în perioadele de conflict armat, acești stupi din lut ars, conținând familii de albine, erau folosiți și ca arme de război: stupii erau aruncați sau catapultați în rândurile oștirilor inamice, spărgându-se și eliberând insectele furioase.

Din perioada antichității greco-romane, ne-au rămas adevărate tratate de apicultură, cu observații atente și descrieri minuțioase ale vieții albinelor și ale beneficiilor produselor apicole. Regăsim astfel de mărturii în operele lui Homer, Hesiod, Herodot, Aristotel etc. Vergiliu, în secolul I î. Hr., dedică albinelor cea de-a IV-a carte din *Georgice* – un vast poem cu relatări metaforice despre viața acestor insecte atât de folositoare omului și despre miere „al cerului dar ca de rouă”⁶. Alte surse ale vremii care vorbesc despre creșterea albinelor și comerțul cu produse apicole aparțin părinților istoriografiei: Titus Livius, Strabon, Pliniu cel Bătrân etc.⁷

La sfârșitul secolului I d. Hr., filosoful și medicul persan Avicenna vorbește despre binefacerile mierii, un aliment care menține sănătatea trupului, întărește sufletul și limpezește mintea.⁸

În Evul Mediu, mierea a jucat un rol primordial în alimentație, dar și în medicină. Chiar dacă zahărul din trestie este cunoscut încă din Antichitate, utilizarea lui rămâne foarte rară - până în secolul al XVII-lea, mierea era cea mai folosită în alimentație. De asemenea, era utilizată și la prepararea multor băuturi, jucând un rol semnificativ în terapia medievală. Pe lângă miere, oamenii extrăgeau de la albine și ceara, care era utilizată pentru iluminatul civil și mai ales religios. Iconografia medievală confirmă relația specială și privilegiată pe care oamenii și albinele au avut-o în această perioadă. Miniaturile medievale, însoțind surse literare, redau formele și materialele stupilor, locurile unde a fost instalată stupina, protecția ei și importanța sa ei în viața economică, medicală și spirituală. Începând cu secolul al XIII, apar numeroase enciclopedii care reunesc cunoștințe variate, rețete medicale și sfaturi practice referitoare la albine.⁹

Fagure de miere;
foto: colecția Lucian Claudiu ILUȚ

⁶ Vergiliu, *Bucolice. Georgice*, Editura pentru literatură universală, București, 1967, p. 112.

⁷ Elena Maxim, *op. cit.*, p. 47.

⁸ Robert Delort, *Animalele și istoria lor*, Editura Meridiane, București, 1993, p. 283.

⁹ Perrine Mane, *Abeilles et apiculture dans l'iconographie médiévale*, în *Anthropozoologica* 1991, p. 25-27 (articol disponibil on-line <https://sciencepress.mnhn.fr/fr/periodiques/anthropozoologica/14-15/abeilles-et-apiculture-dans-l-iconographie-medievale>, consultat în data de 24.07.2023, trad. n.)

Scurt istoric privind practicarea stupăritului în România

Pentru teritoriul locuit de români, Elena Maxim consideră că „cele mai vechi atestări despre albine le găsim în bucățile de chihlimbar buzoian”¹⁰, iar istoricul C. C. Giurescu înaintează ipoteza că în această zonă, încă din epoca bronzului, datorită condițiilor geografice și climaterice, existau prisăci, așadar o formă incipientă de apicultură.

Regăsim în scrierile autorilor antici, cu privire la aceste teritorii, câteva mențiuni referitoare la tema noastră. Părintele istoriei, Herodot, în opera sa, *Istorie* – cartea a V-a, spune că „ținutul de dincolo de Istru (de la nord, n.n.) e ocupat de albine și din cauza lor nu se poate pătrunde mai departe”.¹¹ Polibi (208 – 120 î. Hr.), vorbind despre schimburile comerciale realizate de greci în zona Pontului Euxin, amintește că „dintre articolele de lux, geto-dacii ne procură din belșug, mierea ceara și peștele sărat”¹².

Strabon, în lucrarea sa *Geografie*, afirmă că „misii, neam trac din dreapta Dunării, se feresc din cucernicie de a mânca vietăți (...) se hrănesc însă cu miere, lapte și brânză, ducând un trai liniștit”, iar Ptolemeu, în lucrarea *Orientarea geografică*, menționează că „locuitorii din Dacia sunt obișnuiți cu miere, cu lapte și fier”.¹³

De asemenea, în unele scene de pe Columna lui Traian și Tropaeum Traiani de la Adamclisi sunt surprinse și referințe pentru începutul apiculturii: stupi realizați din împletituri de nuiele, prinderea unui roi de albine etc. Din perioada Daciei romane, au fost descoperite numeroase tăblițe cerate folosite pentru scris. Limba română conservă mulți termeni de origine latină care atestă vechimea practicării albinăritului în acest areal: *albina* / albina; *favulus* / fagure; *mel-en* / miere; *cera-am* / ceară, *pastura* / păstura, *ordinare* / urdiniș etc.

Meșteșugul albinăritului este consemnat și în secolele următoare, odată cu perioada de început a formațiunilor statale românești. Dezvoltarea stupinelor a avut o mai mare pondere pe lângă mănăstiri și biserici, pentru a satisface nevoile acestora în cadrul cultului: ceară pentru lumânări, miere pentru perioadele de post. Sunt consemnate și ritualurile pentru aflarea și măsurarea locului bun destinat amplasării stupinei: „(măsurarea) se făcea după tradiție, prin aruncarea în toate părțile cu piatra, toporul sau săgeata”.¹⁴

În perioada medievală sunt consemnate numeroase documente, scuturi de dări, privilegii, acte de danii și alte înscrisuri care atestă importanța economică a comerțului cu produse rezultate din albinărit. Printre acestea, enumerăm câteva doar acte ale domnitorilor Țării Românești ce relevă atenția deosebită pentru acest domeniu: Vladislav Vlaicu acordă negustorilor brașoveni, la 20 ianuarie 1367, privilegiul de a face negoț cu ceara din

¹⁰ Elena Maxim, *op. cit.*, p. 48.

¹¹ *Izvoare privind Istoria României*, vol. I, Ed. Academiei, București, 1964, p. 67, apud Elena Maxim, *op. cit.*, p. 50.

¹² *Ibidem*, pp. 49.

¹³ *Ibidem*, pp. 50-51.

¹⁴ Victor Firescu, *Stupăritul în Oltenia – între tradiție și modernitate*, în *Muzeul Olteniei Craiova. Oltenia. Studii și comunicări. Etnografie*. Vol. XII/ 2004, p. 4.

Muntenia. În anul 1388, Mircea cel Bătrân face danii (ceară și miere) și înzestrează Mănăstirea Cozia cu albinăritul din Vâlcea. Vlad Țepeș, la 5 martie 1458, scutește așezământul monahal de la Tismana de „vămașii de stupi”.¹⁵ Locuitorii statelor românești medievale aveau de plătit „daruri în miere”, consemnate și acestea în actele vremii. Darul către boieri purta numele de „miere boierească”, cel către domnie „miere domnească”, iar cel către imperiile care aveau putere asupra zonelor românești, „miere împărătească”.¹⁶

În Moldova, de asemenea, preocupările pentru albinărit apar deseori și în cronici: Dimitrie Cantemir vorbește despre darurile albinelor și despre albinărit în *Descriptio Moldaviae*, amintind aici și despre ceara verde (un amestec de ceară cu propolis). Aspecte privind importanța stupăritului în viața de zi cu zi a moldovenilor apar și în lucrarea cronicarului Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*.

Spre deosebire de stupinele mari boierești și mănăstirești, cele mai multe gospodării țărănești aveau stupi puțini pe care îi adăposteau sub streșinile caselor, pe pereții cu expunere estică. De obicei, stupii erau confecționați din butuci secționati, din nuiiele și papură lipite cu bălegar sau din scânduri. Cel mai frecvent se întâlneau „coșnițele de nuiiele, din împletituri de curpen cojit, lipite în exterior cu bălegar sau argilă cu pleavă, fiind mai ușoare și mai spațioase decât butucii și mai durabile decât cele din paie sau papură.”¹⁷

În mod tradițional, cei care se ocupau cu albinăritul țineau cont de ritmul de viață al acestor insecte și își împărțeau timpul și lucrările după unele date specifice calendarului apicol. „Anul apicol” ținea seama de mișcările solare și era împărțit în două anotimpuri: vara și iarna. Vara anului apicol se deschidea în preajma echinocțiului de primăvară - în funcție de vreme, stupii se scoteau din adăpost primăvara la Mucenici sau la Alexii, ori chiar de Bunavestire, când era mai frig – și se sfârșea la 14 septembrie, de Ziua Crucii. În această perioadă, stupii erau scoși sau duși la vărat. Punctul central al acestui anotimp era reprezentat de „nunta albinelor”, imaginată, în mod simbolic, în preajma solstițiului de vară, când stupii roiau. Iarna apicolă durează șase luni, între cele două echinocții.¹⁸

Mierea se recolta înspre toamnă, după rânduială, în anumite zile „când se sătura din ea tot satul, apoi se pune în vase curate și se folosea cu grijă în alimentație și la tratamentul diferitelor boli.”¹⁹ În funcție de condițiile climatice și de așezare, mierea se recolta în perioada august-septembrie, însă, uneori, începea chiar de Sfântul Ilie, ca albinele să mai aibă timp să-și completeze fagurii pentru iernat. Cei mai mulți țărani „sacrificau unul sau doi stupi, omorând albinele, ca să le ia toți fagurii și astfel să-și asigure ceara și mierea necesară peste an.”²⁰

¹⁵ *Ibidem*, pp. 4-5.

¹⁶ Elena Maxim, *op. cit.*, p. 48.

¹⁷ Valer Butură, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 247.

¹⁸ *Calendar apicol*, articol disponibil on-line la adresa <https://apicultura-online.com/calendar-apicol/>, consultat în data de 25.07.2023.

¹⁹ Valer Butură, *op. cit.*, p. 245.

²⁰ *Ibidem*, p. 248.

În timpul anotimpului rece, coșnițele se adăposteau în șuri sau doar se protejau de frig, cu fân sau paie și zdrențe. Valer Butură mai notează faptul că, deși tipul de apicultură tradițională, în coșnițe de nuiele, nu necesita munci deosebite și un efort deosebit, „în secolul nostru stupii primitivi au dispărut de sub streșinile caselor și n-au mai fost înlocuiți decât ici-colo cu stupi sistematici”.²¹ De asemenea, au dispărut unele practici sau meserii precum bărcuitul, boștinăritul sau voștinăritul.

Revenind la istoricul practicării stupăritului în România, este de menționat faptul că, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, apare la Viena cea dintâi lucrare de agronomie în limba română: *Economia stupilor; acum întâi izvodită și dată de Ioan Molnar, Doftorul de ochi în marele Prințipat al Ardealului* – Viena, 1785. Încă din prima parte a lucrării, doftorul Ioan Molnar vorbește despre necesitatea unei apiculturi moderne și despre nevoia de a înlătura degrabă obiceiul crud și înapoiat care se mai practică încă de unii apicultori – acela de a ucide albinele când se recoltează mierea: „văzând eu și cunoscând cum trec țiitorii de stupi preste bunătatea aceștii economii cu ochi vicleni și cum iau ei albinele supt pază numai până atunci: până când le umplu ele coșnițele de bunătați, iară mai pe urmă le pedepsesc cu moarte, am simțit datorie, ca să arăt lângă alte învățături ce să cuvin stuparilor a ști, (...) cum să scoată albinele din coșnița care voiaște a lua fagurii toți, afară de a omorî albinele? Ca doară s-ar dezrădăcina și din părțile noastre acest obicei fără de milă”.²²

Dacă în perioada secolelor XVI – XVIII regăsim dovezi cu privire la dezvoltarea apiculturii, după debutul secolului al XIX-lea, pe fondul dezvoltării unei activități agricole intensive, apicultura cunoaște o curbă descendentă, românii ajungând să importe ceara necesară din alte țări. De asemenea, după cum notează și I. Turnea în lucrarea sa: „declinul apiculturii, începând cu a doua jumătate a sec. XIX, se datorează și apariției zahărului industrial”.²³

Despre această perioadă de declin scriu și autorii celebrei lucrări *Călăuza stuparului*, N. Nicolaescu și Gh. Stoienescu, în 1907: „A fost o vreme când fiecare sătean ținea împrejurul casei sau la adăpostul pădurilor, stupi cu albine, care făceau să curgă mierea și ceara până dincolo de hotarele țării noastre. Din an în an însă, numărul stupilor s-a împușinat, iar azi trebuie să colinzi patru – cinci sate ca să dai de vreun bătrân care să se mai îndeletnicească cu creșterea albinelor”.²⁴

Începând cu secolul XX, apicultura cunoaște în România o nouă perioadă benefică, odată cu adoptarea unor metode moderne de creștere a albinelor și de îngrijire a lor. Cu toate acestea, dezvoltarea accelerată a industriilor și introducerea pe scară largă a tratamentelor chimice în agricultură la nivel mondial a dus la o amenințare fără precedent cu privire la existența albinelor.

²¹ *Ibidem*, p. 246.

²² *Economia stupilor; acum întâi izvodită și dată de Ioan Molnar, Doftorul de ochi în marele Prințipat al Ardealului*, Viena, 1785, apud Ana-Maria Minuț, *Cea dintâi lucrare de agronomie în limba română „Economia stupilor”*. *Prezentare generală în Actele Conferinței Internaționale de Științe Umaniste și Sociale „Creativitate, Imaginar, Limbaj”*, Volumul 4, Editura Universitaria, Craiova, 2018, pp. 37-38.

²³ Ion Turnea, *Albinăritul între pasiune și afacere*, Editura Dalami, Caransebeș, 2011, p. 34.

²⁴ N. Nicolaescu, Gh. Stoienescu, *Călăuza stuparului*, 1907, apud I. Turnea, *op. cit.*, pp. 34-35.

Stupină; foto: colecția Lucian Claudiu ILUȚ

Aspecte simbolice privind albinele în mitologia universală

Egipt - Albinele născute din lacrimile zeului Ra. Dintr-un papirus egiptean, datând din prima perioadă ptolemeică (între 323 – 30 î. Hr.), aflăm cum s-a născut albina: Zeul Ra a plâns și lacrimile din ochi i-au căzut la pământ, apoi s-au schimbat în albine. Albinele își construiau fagurii, zburau printre flori și copaci de tot felul: astfel s-a născut ceara, și așa s-a născut mierea, din lacrimile Zeului. Încă din 3500 î.Hr., când Egiptul de Sus și Egiptul de Jos s-au unit sub un singur rege, hieroglifa albinei întruchipa regele Egiptului de Jos, în timp ce hieroglifa stufului se referă la regele Egiptului de Sus. Datorită originii sale cerești și filiației sale divine, albina este considerată un animal sacru în Egiptul antic și aceasta explică de ce multe locuri, în special în regiunea Deltei, sunt dedicate acestei insecte: templul albinei, casa albinei, desișul albinei etc.

În concepția vechilor egipteni, albina a fost asociată și cu sufletul uman, căci sufletul era perceput ca o scânteie provenită din lumina divină a discului solar care este atributul lui Ra. În acest sens, multe dintre textele sacre funerare egiptene fac referire la simbolul albinei, pentru a vorbi despre călătoria sufletului. Egiptologul francez Jean-Claude Goyon, face câteva referiri importante referitoare la sufletul-albină, amintind de o formulă ritualică folosită în cadrul ceremoniei cunoscute sub numele de deschidere a gurii: „Venind și plecând ca o albină, vezi toate venirile și plecările tatălui tău.”²⁵ Prin această formulă, de fapt,

²⁵ J. C. Goyon, *Rituels funéraires de l'ancienne Égypte*, Les Editions du Cerf, Paris, 1972, p. 73.

sufletul defunctului, reprezentat de o albină, este invitat să se reîntâlnească cu creatorul său pentru a se reuni cu el, astfel încât, simbolic, lacrimile lui Ra sunt conduse să facă drumul opus, urcând astfel de la pământ la cer, după coborârea inițială din cer pe pământ (la naștere).

Mierea și ceara, în combinație cu aurul, au jucat un rol important în ritualurile îmbălsămarilor practicate de vechii egipteni. Regăsim, de asemenea, în *Textele Piramidelor*²⁶ un alt simbol al sacralității albinei – zeița cerului, Nut, apărând sub forma unei albine, s-a întins pe Faraon pentru a se uni cu el și a-l proteja de orice rău, salvându-l astfel de moarte. Zeița albină l-a transformat pe Faraon într-o ființă de lumină pentru a-l salva de la moarte. Acesta este, probabil, sensul care trebuie acordat prezenței aurului, cerii și mierii în contextul îmbălsămării, deoarece aceste trei elemente, comparabile la nivel simbolic, nu vin decât să confirme identificarea Faraonului cu Zeul Ra, al cărui corp este de aur și din ale cărui lacrimi s-au născut albinele-suflete. În acest context simbolic, pot fi citite și informațiile provenind de la Herodot, conform cărora „egiptenii, care erau preocupați de păstrarea integrității corporale a celor plecați dintre noi, ungeau morții cu miere și ceară, astfel corpul nu intra în putrefacție”.²⁷

Simboluri ale albinelor în antichitatea greco-romană. În mitologia greacă, albina a jucat un rol important și salvator pentru divinitate, căci Zeus, urmărit de Cronos, a fost în copilărie luat de nimfa Amalthea și hrănit cu miere. În perioada elenistică, albina este în mod clar considerată nu doar ca un animal binefăcător (produce miere salvatoare), ci ca un intermediar între lumea oamenilor și cea a zeilor: Pythia a fost numită uneori *Albina din Delphi*, căci roiurile de albine erau atent observate de preotese și din mișcările lor se putea prevesti viitorul. De asemenea, albina era și simbol al zeiței Demeter. Ca o moștenire de la egipteni, și grecii își închipuiau sufletul ca pe o albină care zboară din trupul defunctului.

În concepția vechilor greci, darul elocvenței, arta de a vorbi frumos, care îi deosebește pe poeți de ceilalți bărbați, vine, fără îndoială din ceruri, de la albine. Despre Pindar se spune că a fost hrănit de albine, care, în loc de lapte, i-au dat miere: un roi de albine a venit, cu un bâzâit moale, să depună pe buzele pruncului mierea, anunțând astfel ceea ce avea să fie într-o zi dulceața limbajului acestui copil. Mai spunem și noi astăzi despre cineva care vorbește frumos că *are limba dulce ca mierea*.

Fascinația manifestată de autorii antici față de albină se datorează, în primul rând, simțului muncii și disciplinei acesteia. Nicăieri altundeva, se pare, că natura nu ar fi oferit exemple care să permită asemenea apropieri de societatea umană. De multe ori, albina este prezentată în textele antice ca fiind primul dintre arhitecți, după zei, Pliniu vorbind despre palatele magnifice pe care albinele le construiesc în întunericul stupului. O legendă susține că templul din Delphi a fost construit pe locul unde Apollo l-a ucis pe balaurul Python. Se spune că acest templu a fost construit de cinci ori. În prima construcție, s-au folosit mai întâi ramuri de dafin împletite, dar, întrucât acest prim templu nu era suficient de puternic,

(trad. n.).

²⁶ Constantin Daniel, *Gândirea egipteană antică în texte*, Editura științifică, București, 1974.

²⁷ Elena Maxim, *op. cit.*, p. 77.

albinele construiseră un al doilea cu ceara lor...²⁸

Albinele, laptele și mierea, în textele biblice și la Părinții Bisericii. În textele *Vechiului Testament*, mierea albinelor are un statut privilegiat pentru că, asociată cu laptele, ne sugerează Țara Făgăduinței: „Eu vă voi da-o în stăpânire: este o țară în care curge lapte și miere.”²⁹ Asocierea dintre lapte și miere este un motiv des întâlnit în literatura *Vechiului Testament*, nu mai puțin de 60 de versete se referă la această temă.

Însă, în unele concepții, precum cea a Sfântului Augustin, regăsim faptul că acest motiv nu trebuie interpretat în sens strict literal: evreii au confundat laptele și mierea pământești cu laptele și mierea cerești. Pentru Sf. Augustin, poporul evreu a greșit privilegiind materia în detrimentul spiritului și a rămas sclavul plăcerilor pământești ale căror simboluri, devin iată, tocmai laptele și mierea. În mod semnificativ, următorul pasaj din *Deuteronom* descrie, prevestitor, capcana spirituală în care va cădea poporul ales după ce s-a lăsat astfel cuprins de plăcerile pământești: „Căci voi duce pe poporul acesta în țara pe care am jurat părinților lui că i-o voi da, țară unde curge lapte și miere; el va mânca, se va sătura și se va îngrășa; apoi se va întoarce la alți dumnezei și le va sluji, iar pe Mine Mă va nesocoti și va călca legământul Meu.”³⁰

În pasajele înțeleptului Solomon, albina este simbol al frumuseții, fragilității, hărniciei iar mierea albinelor trimite la idealul frumuseții în *Cântarea Cântărilor*: „Miere picură din buzele tale, miere și lapte se află sub limba ta...”

Dar mierea este văzută și ca metaforă a plăcerilor pământești care duc la pierzanie și la moarte. În câteva pasaje, deosebit de poetice, din *Proverbe*, apare motivul mierii: „Căci buzele femeii străine strecoară miere, și cerul gurii ei este mai lunecos decât untdelemnul; dar la urmă este amară ca pelinul, ascuțită ca o sabie cu două tăișuri. Picioarele ei coboară la moarte, pașii ei dau în Locuința morților.” (Proverbe 5:3); „Dacă dai peste miere, nu mânca decât atât cât îți ajunge, ca să nu ți se scârbească și s-o verși din gură.” (Proverbe 25:16); „Nu este bine să mănânci multă miere: tot așa, nu este o cinste să alergi după slava ta însuși.” (Proverbe 25:27).³¹

E interesant de observat faptul că în *Levitic* este precizată interdicția de a aduce ca jertfă daruri din aluat sau din miere: „Niciunul din darurile pe care le veți aduce ca jertfă de mâncare înaintea Domnului, să nu fie făcut cu aluat; căci nu trebuie să ardeți nimic cu aluat sau cu miere, ca jertfă de mâncare mistuită de foc înaintea Domnului.”³² Unii comentatori ai pasajului consideră că aluatul și mierea, sunt substanțe care contribuie la dospire și fermentare – un simbol al păcatului în concepția evreilor.

Simbolul puternic al mierii este folosit și în ghicitoarea lui Samson, cel care găsește un roi de albine în trupul unui leu răpus și se hrănește cu mierea de acolo: „Din cel ce

²⁸ Thomas Grison, *Le symbolisme de l'abeille*, MdV Editeur, Paris, 2019, p. 12; (trad. n.).

²⁹ *Levitic* 20:24, Biblia online în limba română, traducerea Dumitru Cornilescu, <https://biblia.crestini.com/>, consultat on-line la data de 26.07.2023.

³⁰ *Deuteronom* 31:20, Biblia online, vezi sursa citată, consultată la 26.07.2023.

³¹ *Proverbe*, Biblia online, vezi sursa citată, consultată la 26.07.2023.

³² *Levitic* 2:1, Biblia online, vezi sursa citată, consultată la 26.07.2023.

mănâncă a ieșit ce se mănâncă, și din cel tare a ieșit dulceață.” (Judecători 14:14)

Din *Evanghelia de la Matei*, aflăm că *mierea* sălbatică (și lăcustele) era hrana lui Ioan Botezătorul în Pustiul Iudeii, cel care, hrănindu-se și îmbrăcându-se umil, a pregătit calea Domnului.

De asemenea, mierea este pomenită în profeția lui Isaia, ca fiind hrana cu care va crește Cel născut din Fecioară: „Iată, Fecioara va lua în pânțece și va naște fiu și vor chema numele lui Emanuel. El se va hrăni cu lapte și cu *miere* până în vremea când va ști să arunce răul și să aleagă binele.” (Isaia 7:14-15)³³ Mierea este așadar, în primul rând, un aliment ceresc care permite celor care o consumă să crească și să se ridice spiritual. Mierea este cea care însoțește accesul la o maturitate care, la nivel spiritual, corespunde în texte cu respingerea răului.

Propusă ca model de puritate, smerenie și castitate de către autorii antici, albina a fost mai târziu asociată cu Fecioara Maria de către Părinții Bisericii precum Sfântul Augustin din Hipona (354-430) sau Sfântul Ambrozio din Milano (339-397), fiind adesea numită „Albina noastră duhovnicească, Sfânta Fecioară”.

Albinele sunt puse în relație și cu învierea și cu ciclul anual al naturii, moartea-renaștere. Active din primele zile de primăvară, după o perioadă de hibernare (văzută ca o moarte simbolică), albinele anunță astfel, reînnoirea vieții naturii și reînvierea. Mai mult, această relație cu învierea, asociată cu dimensiunile mariane despre care am vorbit mai sus, explică folosirea cerii de albine pentru realizarea atât a lumânării pascale, cât și a acelor mici medalioane de ceară virgină și albă numite *Agnus Dei*, care erau realizate la Roma – sub conducerea Papei – cu rămășițele lumânărilor pascale din anul precedent.

Observând organizarea albinelor, Părinții Bisericii (în special Sf. Augustin) au comparat destul de devreme stupul cu mănăstirea, unde trebuie să domnească ordinea, tăcerea, munca, curățenia și ascultarea - toate calitățile pe care le deține stupul. Mai târziu, organizarea stupului devine model pentru organizarea orașelor, statelor și cetăților. Scriitorii vremii vorbeau și de o ierarhie a albinelor pe care oamenii ar trebui s-o preia. E de menționat faptul că până în secolul al XVII-lea, scriitorii, filosofii și oamenii de știință ai vremii credeau că stupul adăpostește un rege și nu o regină. Astfel, stupul, organizat ca o societate umană medievală și supusă ierarhic în jurul unui rege, a devenit foarte devreme subiect de studiu și obiect de fascinație. Alegoric, stupul și regele sunt descriși ca fiind atât chipul Bisericii și al papei ei, al mănăstirii și al starețului ei, al împărăției și al regelui său, al lumii și al lui Dumnezeu.³⁴

Albina, regalitatea și cetatea în bestiarele și enciclopediile medievale. În lucrările medievale enciclopedice, capitolele consacrate albinelor sunt, de cele mai multe ori, cele mai extinse, deoarece aceste insecte nu furnizează oamenilor doar miere și ceară, ci și modele de urmat pentru o viață virtuoză și un model de organizare al cetăților.

Vom prezenta pe scurt câteva dintre simbolurile și ipostazele în care sunt înfățișate albinele în lucrările medievale, ajutându-ne pentru acest demers de lucrarea lui Michel

³³ *Isaia 7:14-15*, sursă: <http://www.bibliaortodoxa.ro/>, site web accesat în data de 26.07.2023.

³⁴ Thomas Grison, *op. cit.*, pp.21-22.

Pastoreau, *Bestiarele din Evul Mediu*³⁵: Albinele trăiesc în comunități, conduse de un rege, pe care l-au ales, și apoi îl protejează și-l apără. Chiar și în interiorul stupului, pun întotdeauna în jurul regelui o gardă, formată din albinele cu acul cel mai lung: O parte dintre albine muncesc în interiorul stupului, producând mierea și ceara, celelalte zboară în exterior pentru a aduna cele necesare vieții din stup. Dar ele zboară pe un teritoriu bine delimitat, ca pe un domeniu feudal al cărui castel este simbolizat de stup. Munca este legea supremă, albinele leneșe sunt condamnate la moarte și sufocate apoi de celelalte albine din stup. În bătăliile din exteriorul stupului, albinele se pot apăra cu ajutorul acului, însă, de cele mai multe ori, în urma unor astfel de bătălii ele mor, acul lor rămânând în rana pe care au provocat-o. Având în vedere acest mod de autosacrificare, autorii medievali au făcut o paralelă cu gestul christic: Christos ne-a dat mierea (credinței), apoi s-a scarificat pentru noi.

Albinele sunt un simbol al curățeniei – autorii bestiarelor medievale arată în numeroase rânduri că ele nu suportă fumul și zgomotul, își curăță în permanență stupul și nu mănâncă niciodată alte animale. Când una dintre albine moare, este dusă în afara stupului, cu un adevărat ritual funerar. Albinele sunt cele mai curate și pure animale, ele nu se împerechează pentru a se înmulți, rămânând neprihănite. Această concepție privitoare la lipsa comportamentului sexual al albinelor a dus apropierea lor simbolică de Fecioara Maria.

Apicultură;
foto: colecția Lucian Claudiu ILUȚ

³⁵

Michel Pastoreau, *Bestiaires du Moyen Âge*, Seuil, Paris, 2011 (trad. n.)

Totuși, o parte din autorii medievali, consideră că albinele se nasc din viermii de pe cadavrele bovinelor... în timp ce viespile se dezvoltă din viermii care cresc pe hoiturile cailor iar bondarii de pe cei ai catârilor.

Cu privire la alegerea suveranului, a regelui stupului, aflăm că acesta nu este desemnat de către albine la întâmplare, ci este ales dintre albinele cele mai frumoase și mai mari, cele care au o „aură de noblețe”. Regele nu-și folosește niciodată arma sa, acul, nici măcar pentru a se răzbuna, căci el este bun, mărinimos și generos – așa ar trebui să se comporte și în lumea noastră regii, atrag atenția autorii textelor medievale. Aflăm, mai departe, că albinele care nu respectă ordinele și legile regelui din stup, se condamnă ele singure la moarte, înțepându-se cu propriul ac.

Devotamentul albinelor față de rege este nețărmurit, nu ezită să-și sacrifice viața pentru a-l proteja. Totuși, când regele moare, albinele se simt pierdute, întocmai ca la moartea unui suveran din lumea oamenilor: își abandonează munca, nu mai zboară printre flori, părăsesc stupul căutând un altul, zburând pe un alt domeniu. Din fericire, cum albinele sunt prevăzătoare, și-au desemnat din timp și și-au crescut un nou rege mai tânăr care să preia puterea și să restabilească ordinea. Însă, așa cum se întâmplă adesea și în societatea umană, câteodată tânărul rege se dovedește a fi un trădător care dorește să preia puterea înainte de moartea suveranului legitim. Fiind surprins de albinele credincioase regelui, trădătorul fuge cu acoliții lui, părăsește stupul și zboară departe pentru a înființa o nouă cetate.

Albina în mitologia și folclorul românilor

Având în vedere vechimea practicării bărcuitului și albinăritului pe teritoriul românesc, regăsim numeroase referiri despre albine în mitologia și în creațiile folclorice autohtone. Vom încerca să prezentăm câteva dintre ele, pornind de la lucrarea folcloristului Simion Florea Marian, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor*³⁶, studiu amplu în cadrul căruia capitolului referitor la albine îi sunt dedicate peste 70 de pagini.

Figura albinei nu putea lipsi din vechile legende cosmogonice românești, căci așa cum afirmă și Romulus Vulcănescu, pentru români albina era considerată *sfântă*³⁷, iar albinăritul a constituit, multă vreme, o ocupație impregnată de sacralitate. În acest sens, este justificat și rolul său important în cadrul legendelor românești despre crearea lumii, ca sfetnic / ajutor al lui Dumnezeu (al Fârtatului). Într-o legendă culeasă din Bucovina, din comuna Cireș-Opaiț, și așezată de Simion Florea Marian în debutul studiului său folcloric la care am făcut referire mai sus, *Albina* apare în postura de mesager al lui Dumnezeu. Să prezentăm pe scurt legenda, pentru a vedea rolul albinei: După episodul în care Dumnezeu

³⁶ Simion Florea Marian, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor. Studiu folkloristic*, Edițiunea Academiei Române, București, 1903.

³⁷ Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985, p. 544.

și Dracul conlucrează la crearea lumii din sămânța de pământ de pe fundul mării, Dumnezeu observă că pământul e prea mare și neîncăpând sub baierile cerului, nu mai are loc unde să pună apele curgătoare. Se hotărăște să-l întrebe pe Arici, „cel mai deștept și mai ajuns de cap dintre toate vietățile”, cum să potrivească lumea și, pentru aceasta o trimite pe Albină să-l iscodească. Ariciul, deștept dar orgolios, refuză să-l ajute pe Dumnezeu, însă Albina, prefăcându-se că pleacă, se ascunde pe usciorul ușii, și ascultă cum Ariciul își deapănă gândurile, vorbind singur: „Ce?... pare că Dumnezeu nu scie să facă déluri și munți, văi și văgăuni și atunci de bună seamă că și apa va avea destul loc!”³⁸ Astfel, aflând Dumnezeu de la Albină de gândurile Ariciului a potrivit lumea cum e mai bine. Văzând că Albina l-a înșelat, Ariciul a blestemat-o, zicând ca oamenii să-i mănânce „scârna”, însă Dumnezeu a binecuvântat-o, făcând ca scârna sau baliga ei să nu fie spurcate, ci bune de mâncat și aceea e mierea. În alte câteva variante ale legendei din Moldova sau din Țara Românească, blestemul Ariciului se îndreaptă deopotrivă spre Dumnezeu și spre Albină: „mânca-ți-ar ce nu se mănâncă cin’ te-a trimis!” De fiecare dată, Dumnezeu o binecuvântează și face ca de acum înainte „baliga” ei să fie dulce și bună de mâncare³⁹, făcând din miere un aliment sfânt.

Dintr-o altă variantă a legendei cosmogonice, culeasă din comuna Bogdănesci, județul Vâlcea, aflăm că Dumnezeu a blagoslovit-o pe *Albină să fie sfântă* în lume și din *sângele* ei să hrănească o lume. Dar Albina, cerând mai departe de la Dumnezeu să-i dea puterea de a omorî oamenii pe care-i mușcă, a fost pedepsită, la rândul ei, pentru obrăznicie: așa se face că atunci când mușcă pe cineva „îi rămâne acul cu mațele târâș în carnea Românului și ea móre.”⁴⁰

Dintr-o altă serie de legende, aflăm că Albina, trimisă de Dumnezeu (care nu știe dacă să pună pe bolta cerului un singur soare sau mai mulți luminători), îl iscodește pe Diavol. Simțindu-se înșelat, Stăpânul nopții o lovește pe Albină cu biciul peste spate și, din această pricină s-a făcut neagră și are la mijlocul trupului „o curmătură”. Legenda ne deslușește, în felul ei, și înțelesul numelui Albinei, căci înainte de a o lovi Diavolul, ea „avea colore albă, și de aceea se și numesce ea până în ziua de astăzi Albină”⁴¹. Tot de aici aflăm și cum i s-a dat albinei darul de a face ceara sfântă pentru lumânări: Dumnezeu văzând durerea albinei rănite de Diavol, îi pune degetul pe rană și-o vindecă degrabă, dându-i darul ca „din ce asudă ea” să facă ceară galbenă ca aurul de lumânări în biserici, „ca să se îndepărteze Necuratu’ și Întunecatu’ dintre noi”. O altă variantă a legendei ne spune că Albina a fost neascultătoare și a fost pedepsită și lovită de fulgerul lui Sânt Ilie, pentru că a fost neascultătoare: de aici, făptura sa curmată și culoarea neagră.

Motivul Albinei emisar, ajutor al Divinității, apare și în legendele care au ca bază elemente din Noul Testament: scenariul pare același, ca la începutul lumii, doar că sunt substituite personajele. Albina este trimisă, de această dată, de „Domnul nostru Is.

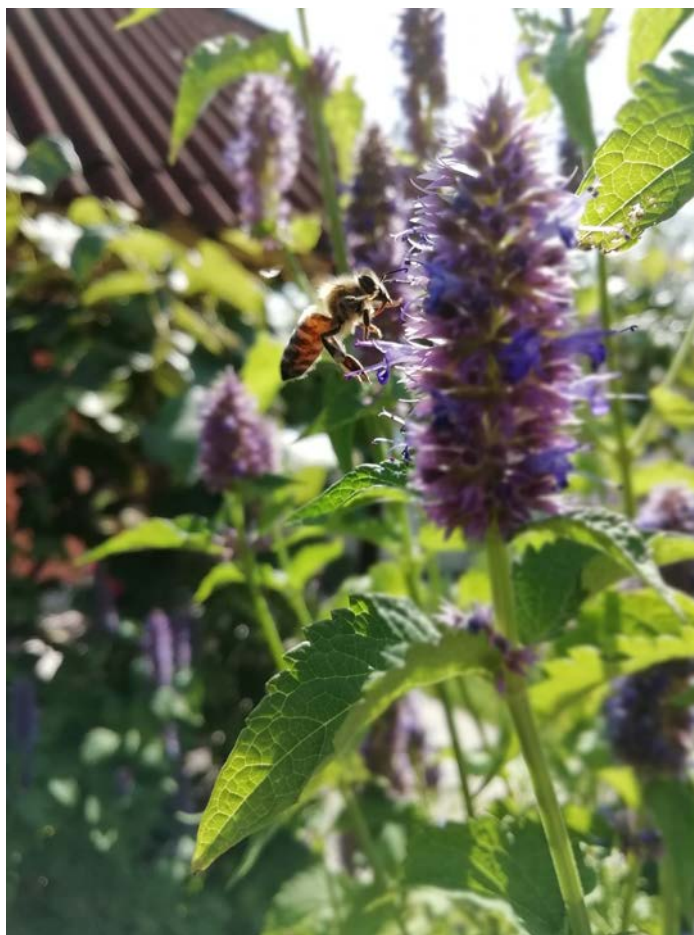
³⁸ Simion Florea Marian, *op. cit.*, p. 124.

³⁹ *Ibidem*, p. 128.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 129.

⁴¹ *Ibidem*, p. 131.

Chr.”, ca să asculte ce plănuiesc în taină Fariseii. Este trădată de bâzâitul ei și fariseii au blestemat-o să nu se bucure de rodul muncii ei, ci oamenii să-i ia și să-i mănânce toată hrana și agoniseala de peste an.

Polenizare; foto: colecția Lucian Claudiu ILUȚ

Bibliografie

Butură, Valer, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.

Constantin, Daniel, *Gândirea egipteană antică în texte*, Editura științifică, București, 1974.

Deuteronom 31:20, Biblia online, vezi sursa citată, consultată la 26.07.2023.

Goyon, J.C., *Rituels funéraires de l'ancienne Égypte*, Les Editions du Cerf, Paris, 1972, p. 73 (trad. n.).

Kritsky, Gene, *The quest for the perfect hive: Ancient Mediterranean origins*, în *Beekeeping in the mediterranean from antiquity to the present*, Edited by: Fani Hatjina, Georgios Mavrofridis, Richard Jones, Nea Moudania, 2018.

Grison, Thomas, *Le symbolisme de l'abeille*, MdV Editeur, Paris, 2019.

Levitic 20:24, Biblia online în limba română, traducerea Dumitru Cornilescu, <https://biblia.crestini.com/>, consultat on-line la data de 26.07.2023.

Marian, Simion Florea, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor. Studiu folkloristic*, Edițiunea Academiei Române, București, 1903.

Maxim, Elena, *Simbolul albinei și al produselor ei în cultura populară românească*, Editura Etnologică, București, 2019.

Nicolăescu, N., Stoienescu, Gh., *Călăuza stuparului*, apud. I, 1907.

Păstoreau, Michel, *Bestiaires du Moyen Âge*, Seuil, Paris, 2011.

Philippe, Jean-Marie, *Le guide de l'apiculteur*, Édisud, La Calade, 2007.

Economia stupilor, acum întâi izvodită și dată de Ioan Molnar, Doftorul de ochi în marele Prințipat al Ardealului, Viena, 1785, apud Ana-Maria Minuț, Cea dintâi lucrare de agronomie în limba română „Economia stupilor”. Prezentare generală în Actele Conferinței Internaționale de Științe Umaniste și Sociale „Creativitate, Imaginar, Limbaj”, Volumul 4, Editura Universitaria, Craiova, 2018.

Turnea, Ion, *Albinăritul între pasiune și afacere*, Editura Dalami, Caransebeș, 2011.

Vergiliu, *Bucolice. Georgice*, Editura pentru literatură universală, București, 1967.

Vulcănescu, Romulus, *Mitologie română*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985.